

Эргешали кызы Айчүрөк, Айдарова М.Д.

МУГАЛИМДИН КОММУНИКАТИВДИК МАДАНИЯТЫ

Эргешали кызы Айчүрөк, Айдарова М.Д.

КОММУНИКАТИВНАЯ КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА

Ergeshali kyzy Aichurek, Aidarova M.D.

COMMUNICATIVE CULTURE OF A TEACHER

УДК:370.17/025

Бул макалада мугалимдин коммуникативдик компетенттүүлүгү, мугалимдин кеби, сөзү, үнү жана алардын окутуу, тарбиялоо процессиндеги мааниси жөнүндөгү маселелер каралды.

Негизги сөздөр: мугалим, коммуникативдик маданият, компетенттүүлүк, кептин кудурети, мугалимдин сөзү, мугалимдин үнү, лингвистикалык терминдер, билгичтик.

This article discusses the communicative culture of a teacher.

Мугалимдин кесиптик жана инсандык компетенттүүлүктөрү менен бир катарда анын коммуникативдик компетенттүүлүктөрү да негизги орунда турат. Анткени, мугалимдин коммуникативдик компетенттүүлүгү - педагогикалык процессте анын интеллектуалдуулугун, руханий маданиятын, мыкты тажрыйбасын чагылдырат. Ошондуктан, педагогикалык процессте окуу ишмердүүлүгү эле жүргүзүлбөстөн, коммуникативдик ишмердүүлүк кошо жүрөт. Ал өз чөйрөсүндөгү инсандар менен маалымат алмашууда, окуучулардын таанып-билүүсүн жана кептик ишмердүүлүгүн калыптандырууда, окутуу процессин системалаштырууда маанилүү болуп эсептелет. Бул процесстерде мугалимдин лингвистикалык, коммуникативдик жана усулдук компетенциялары өз ара байланышта иш жүзүнө ашырылат. Мугалимдин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн аныктоодо белгилүү педагог С.К. Рысбаев төмөнкүлөрдү белгилейт:

- кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүнө жараша иштей алуусу;
- кеп маданиятына үйрөнүүсү;
- кептин стилдерине жараша иштей алуусу;
- түрдүү чөйрөдө сүйлөө ишмердүүлүгүнө ээ болуусу;
- сүйлөшүү этикетин өздөштүрүүсү;
- кептин функционалдык түрлөрүнө жараша иштей алуусу;
- чечендик кепке жатыгуусу.

Мугалимдин кесиптик расмий сөзү анын коммуникативдик ишмердүүлүгүнүн, кеп маданиятынын эң негизги каражатын түзүп, сабак берүүдө таянуучу куралы катары кызмат кылат. Ошону менен бирге, анын сөзүнүн логикалык маданияты - бул мугалимдин ораторлук мүмкүнчүлүгү жана чыгармачылыгы. Окутуу ишинде мугалимдин сөзү бардык талаптарга жооп берүүсү, башкача айтканда, окуучуну кептин баяндоо, сүрөттөө, ой-жүгүртүү типтерине ылайык

оозеки-жазуу түрүндө текст түзө билүүгө, баяндама жана дил баяндарды сабаттуу жаза билүүгө үйрөтүүсү зарыл. Мына ошондо гана окуучулардын сабакка болгон кызыгуусу артат жана мугалимдин кадыр-баркы жогору болуп, билим берүү идеалдуулугу камсыз болот.

Улуу педагог В.А. Сухомлинский мугалимдин сөзүнө төмөнкүдөй аныктама берген: "Мугалимдин сөзү - окуучулардын ички дүйнөсүнө таасир этүүчү алмаштыргыс инструменти. Тарбиялоо искусствосу адам баласынын дилине кайрылууда, эң биринчи сүйлөө искусствосуна таянат". Демек, мугалимдин сөзү окутууда жана тарбиялоодо, үлгүлүү идеал катары окуучунун ой жүгүртүүсүнө таасир берип турат.

А. Касымов менен Кадиян Бообекова мугалимдин компетенттүүлүгү жөнүндөгү бир катар илимий аныктамаларга таянуу менен коммуникабелдүүлүк жөнүндө төмөнкүдөй компетенцияларды бөлүп көрсөтүшкөн.

Бир нерсени так, туура, түшүнүктүү жатык тилде айтып берүү, багыттоо.

Класстын ичинде таасирдүү байланыш түзүү (окуучу-мугалим, окуучу-окуучу, мугалим - окуучу мамилелери).

Мектеп жетекчилери, кесиптештери, башка кызматкерлер, ата-энелер жана кызматташ окуу жайлар, мектептер, мектептен тышкары уюмдар менен өнөктөштүк.

Үндү таасирдүү пайдалануу.

Суроону өз убагында, туура коё билүү, суроо берүүдө үндүн тонун окуучунун жаш өзгөчөлүгүнө карап өзгөртүү

Оозеки пикир алмашууда үндү жана жесттерди таасирдүү колдонуу (келбет, көз караш, колдор, мимика ж.б.)

Бул компетенцияларда мугалимдин сөзү окуучулардын оң эмоциясын жаратып, чыгармачыл изденүүсүн жаратууда тендешсиз ролго ээ экендиги көрүнүп турат. Ал эми, предметтер боюнча маалыматтарды түшүндүрүүдө кеп маданиятынын, сүйлөө ишмердүүлүгүнүн, жеткиликтүү суроолорду бере билүүнүн оптималдуу ыкмалары, чеберчилиги жана чыгармачыл аракеттери мугалимдин коммуникативдик компетенттүүлүгүнүн мазмунун түзөт. Ошондуктан, мугалимдин сөзүндө кептин логикалуулугу күчтүү болуусу, башкача айтканда, айтылган ойдун ырааттуулугу, жыйынтыктуулугу, ойдун жеткиликтүү берилиши, сүйлөмдүн стилдик курулушу-

нунсабаттуулугу, предметтик кызыгууну жаратууга ылайыкталган болуусу талапка ылайыктуу болот. Ал эми, кептин эмоционалдуулугу кырдаалга жараша эмоционалдык-экспрессивдик лексиканын туура колдонулушуна жана мазмунга жараша сөздөрдүн эстетикалык-этикалык категорияларын туура колдонууга, айтылган сөздөрдүн таасирдүү болуусуна жардам берет.

Улуу окумуштуу-педагог Э. Мамбетакунов мугалимдин коммуникативдик ишмердүүлүгү жөнүндө "Педагогикалык процессти жүргүзүүдө педагог менен окуучулардын ортосундагы өз ара ишенимдин негизинде жагымдуу абалдын түзүлүшү бирин-бири сыйлоо сезимин пайда кылат. Жагымдуу абалда гана окуучулар чыгармачылык менен окуу-таануу ишмердүүлүгүн жогорку деңгээлде жүргүзө алышат" - деген аныктамаларын берүү менен педагогикалык процесстеги мугалимдин коммуникативдик маданиятынын ордун белгилеген. Ал эми билим берүүнүн натыйжасы - көп маданияттуу чөйрөдө окуучуда мамилелешүү жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу болуусу мезгил талабы болуп олтурат.

Белгилүү окумуштуу И. Бекбоев окуучулардын программалык материалды сапаттуу өздөштүрүүлөрүн камсыз кылууну уюштуруунун стратегиялары: биринчиден, окуу материалынын бөтөнчөлүгүнөн, экинчиден, окуучулардын окуу-таанып билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүнөн, үчүнчүдөн, мугалимдин профессионалдык устаттыгынан көз каранды экендигин жана материалды өздөштүрүүнү уюштуруунун стратегиясы туура тандалып алынгандагы чыныгы өз ара кызматташтык башталаарын баса белгилеген. Ооба, окуучу менен мугалимдин өз ара кызматташтык ишмердүүлүктөрү өз деңгээлинде ишке ашырылса гана мугалимдин ишинин натыйжасы көрүнөт. Бул өз ара кызматташтыкты талаптагыдай уюштурууда мугалимдин коммуникативдик маданияты эң негизги ролду аткарат.

Ошондой эле, мугалимдин үнү да педагогикалык талапка жооп бергендей болушу, окуучулардын маалыматтарды жеңил кабыл алуусуна көмөк берет. Үн оозеки кептин негизги добуштук каражаты катары эсептелинип, интонациянын материалдык негизин түзөт.

Мугалимдин үнү, добушу илимий жактан алганда, анын физикалык, эмоционалдык абалын жана анын интеллектуалдык, маданий деңгээлин аныкташы ыктымал. Эгерде, окуучулардын угуужана тыңшай билүү сезимин таасирленге албаса, анда

анын үстүндө иштеп, камкөрүү менен даярдыктан өтүүсү зарыл.

Мугалимдин кебиндеги мындай сапаттардын болушу биринчи кезекте өз предметин мыкты билип, аны ар тараптуу практикалоо жөндөмдүүлүгүнүн бар экендигин аныктайт. Демек, мугалимдин кеби түшүнүктүү, так, кызыктуу жана уккулуктуу, образдуулук болуп, мазмундуулугуна, сөздүн кудуретине басымы жасалып, керектүү фактыларды тиешелүү түшүнүктөр, кошумча терминдер аркылуу гана жеткирүүгө көңүл бөлүнөт. Ар кандай кептик ишмердүүлүктө анын сөзү көрсөтмөлүү, жандуу, эмоционалдуу жана мотивациялуулук болуп, көрсөтмө каражаттардын турмуш менен тыгыз байланыштуулугу аркылуу айырмаланат. Бул талаптарды аткаруу үчүн мугалимдиндайыма талбай эмгектенүүсү, өз билимин көтөрүүнүн үстүндө иштей билүүсү, чыгармачыл изденүүсү, сүйлөө искусствосун арттыруу үчүн дайыма эмгектенүүсү зарыл болуп, анын педагогикалык маданиятына, жалпы эле педагогикалык ишкердүүлүгүнө көз каранды абалда ишке ашат. Ошондуктан болочок мугалим чебер сүйлөй билүүсү керек, тактап айтканда, сүйлөө маданиятына ээ болуусу зарыл.

Жыйынтыктап айтканда, жогорудагы ишмердүүлүктөрдүн максаттуу практикаланышы мугалимдин кадыр-баркына ртырат. Ошондой эле, инсанга багыттап окутуунун натыйжасын аныктап, окуучуда көп маданияттуу компетенттүүлүктөрдүн калыптанышуусуна негиз болот.

Адабияттар:

1. Айдарова М.Д. Педагогикалык маданият [Текст] / [Айдарова М.Д. - Бишкек, 2012.
2. Байгазиев С. Цивилизация жана ата журт тагдыры [Текст] / Байгазиев С. - Бишкек, 2008.
3. Бекбоев, И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б. Бекбоев. - Бишкек, 2011.
4. Касымов А., Бообекова К. Мугалимдин компетенттүүлүгү. Касымов А., Бообекова К. - Бишкек, 2013.
5. Мамбетакунов Э. Педагогиканын негиздери [Текст] / Мамбетакунов Э. Сияев Т. - Бишкек, 2008.
6. Рысбаев С.К. Кыргыз тили, адабияты мугалимине жүз кенеш [Текст] / Рысбаев С.К. - Бишкек, 2013.
7. Рахимова, М.Р. Педагогиканын теориясы, системасы, технологиясы [Текст] / М.Р. Рахимова, М.А. Абдыкеримова. - Бишкек, 2007.
8. Сухомлинский В.А.. Мугалимге жүз насаат [Текст] / Сухомлинский В.А. - Фрунзе "Мектеп" 1983.

Рецензент: д.п.н., профессор Чоров М.